

Kovalcsik, Tamás¹ – Mezősi, Gábor² – Boros, Lajos³ – Szilassi, Péter⁴

„Így írunk mi, geográfusok” – a földrajzos szerzők publikációs trendjei 1990 és 2022 között

“This is How We Geographers Write”
Publication Trends of Geographers between 1990 and 2022

ABSZTRAKT

A földrajztudomány nemzetközi szinten és Magyarországon is hagyományosan két megközelítéssel rendelkezik: a társadalom- és természetföldrajzzal, melyek eltérő módon kapcsolódnak egymáshoz a különböző régiókban. Azokon a területeken, ahol a különbség egyértelmű, ott a természetföldrajz sokkal inkább használja fel a természettudományban bevett és alkalmazott módszereket, a társadalomföldrajznak pedig egyre több a kapcsolódása az egyéb társadalomtudományokhoz. Tanulmányunkban a földrajz két ágához intézményesen tartozó szerzők tudományos közleményeit vizsgáltuk meg tudományometriai módszerekkel, a már említett különbség esetleges meglétének kimutatására. Eredményeink alapján a természetföldrajzos közlemények mind a szerzők számában (sokszerzős), mind a nemzetközi beágyazottság tekintetében a természettudomány sajátosságait hamarabb mutatták, mint a kevesebb szerzőszámmal és alacsonyabb nemzetközi beágyazottsággal jellemezhető társadalomföldrajzos publikációk, melyek csak az utóbbi 3–4 évben kezdtek el megváltozni. Utóbbiak ráadásul nagy arányban jelentek meg más hazai (társadalomtudományi) folyóiratokban, mely jelzi a társtudományokkal való magasabb fokú kapcsolódást.

Kulcsszavak: tudománymetria, társadalomföldrajz, természetföldrajz, publikációk

ABSTRACT

There are two main branches of geography at the international level and in Hungary: human and physical geography, but the relationship between these two differs significantly in different regions. Physical geography tends to use the methods adopted and applied in the natural sciences, while human geography is increasingly connected to (other) social sciences. In this study, we examined the scientific publications of authors institutionally belonging to the two branches of geography in Hungary using quantitative methods. Physical geography publications can be characterized by more authors and higher international embeddedness than human geography publications, which only started to change in the last 3–4 years. Moreover, the latter were published in a large proportion in other domestic (social science) journals, which indicates a higher degree of connection with related social sciences.

Keywords: scientometrics, human geography, physical geography, publications

¹ Assistant lecturer, University of Szeged, Department of Economic and Human Geography, 6722 Szeged, Egyetem u. 2., +36(62)544-055, kovalcsik.tamas@geo.u-szeged.hu, <https://orcid.org/0000-0002-0306-0506>

² Full professor, University of Szeged, Department of Geoinformatics, Physical and Environmental Geography, 6722 Szeged Egyetem u. 2., +36(62)544-195, mezosi@geo.u-szeged.hu, <https://orcid.org/0000-0002-6494-3513>

³ Associate professor, University of Szeged, Department of Economic and Human Geography, 6722 Szeged, Egyetem u. 2., +36(62)343-332, borosl@geo.u-szeged.hu, <https://orcid.org/0000-0003-3241-7778>

⁴ Associate professor, University of Szeged, Department of Geoinformatics, Physical and Environmental Geography, 6722 Szeged, Egyetem u. 2., +36(62)344-395, toto@geo.u-szeged.hu, <https://orcid.org/0000-0003-0051-6739>

BEVEZETÉS

Az MTA X. Földtudományok Tudományos Osztály két földrajzi tudományos bizottsága intézményesen fedi le a geográfia két ágát, a társadalom- és természetföldrajzot, melyek múltjukból fakadóan jelentős mértékben eltértek egymástól (Csomós, 2019a; Gera, 2023). Az elemzések tárgyából (azaz a társadalmi-gazdasági folyamatok elemzéséből, előkészítéséből) fakadóan is például a társadalomföldrajz az autokratikus rezsimek idején (Horthy- és Kádár-korszak) az „udvari tanácsosi” szerepet töltötte be (Beluszky, 1989), amely megakadályozta a nemzetközi kapcsolódások vagy az általánosabb elméletek kidolgozását, sokkal inkább az egyedi helyek helyzetének, lehetőségeinek leírásában volt érdekelt (Dusek, 2007).

A terület- és településfejlesztés oktatása és művelése is szorosan kapcsolódott és kapcsolódik a földrajz ezen ágához, amely így az éppen aktuális politikai hatalommal való folyamatos együttműködési és – nem egyszer – az összeütközési felületet is biztosította (Szebényi & Szabó, 2008). Ráadásul a társadalom- és humántudományok területén a rendszerváltozás előtt egyértelmű volt a nyugati irodalom bizonyos elemeitől, irányzataitól való elzárkózás (Háló et al., 2022), amely így nem tette lehetővé a nemzetközi kapcsolatrendszerek kialakítását a társadalomföldrajz területén sem. Ebből fakadóan a kutatások témaválasztási lehetősége is korlátozott volt, így a társadalomföldrajz egyes alterületei (például a politikai, az etnikai vagy a kulturális földrajz) nem, vagy csak alig jelentek meg a hazai kutatásokban (Timár, 2001). Míg ez a természetföldrajz esetében sokkal inkább követte a nemzetközi trendeket, mely az általános tájöldrajzi témák (Pécsi, 1967–1988) mellett a természeti veszélyek elleni védekezés (Szabó et al., 2007), a környezetvédelmi kérdések (Kerényi, 2006), illetve a geoinformatikai alkalmazások előretöréséből állt (Márkus et al., 1994; Mezösi, 1994). Habár sokan érvelnek a két földrajzi ág szintézisének fontossága mellett (Teleki, 1996; Csatári, 2006; Jankó et al., 2010, 2011), a publikációs szokások és a témák divergenciája miatt ez egyre nehezebben valósítható meg. Ugyanis a földrajz két részterülete az elmúlt évtizedek során más-más problémákkal nézett szembe, és ezekre szükségszerűen más jellegű válaszokat is adtak.

A fentebb felvázolt okok miatt a rendszerváltozást követően és a 2000-es évek közepén is kizárólag a társadalomföldrajz szenvedte el a saját maga öndefiníciós válságát, de azóta is rendszeresen születnek a szakterületért aggódó művek (Mészáros, 2013; Szalai, 2022). Míg előbbi esetben Beluszky Pál (1989) a (társadalom)földrajzról tett (a tudományterületről nem túl fényes) magánjelentése robbantotta ki a *Tér és Társadalom* című folyóirat hasábjain kialakult vitát (Barta, 1989; Erdösi, 1989; Mészáros, 1989; Pomázi, 1989; Probáld, 1989), addig utóbbinál a regionális tudománnyal való hasonlóság, illetve különbség adta a disputa apropóját (Mészáros, 2006; Dusek, 2007; Probáld, 2007). A fenti okokból a társadalomföldrajzi osztály tagjainak publikációs szokásai is sok tekintetben eltérnek az MTA X. Osztály Természetföldrajzi Bizottságához képest (Csomós, 2019b).

Mindezekkel együtt a földrajztudomány mindkét ágában lévő szerzők publikálási szokásai jelentősen átalakultak az elmúlt évtizedekben. Ennek számos oka van. Egyrészt az egyre erősödő nemzetközi versenyben a hazai kutatók által közzétett publikációk száma mellett azok típusa is sokat változott: egyre inkább előtérbe kerültek a folyóiratcikkek, míg a monográfiák jelentősége csökkent. Másrészt

a hazai kiadású folyóiratok is egyre előkelőbb helyezést értek el a nemzetközi folyóiratrangsorokban (Kovalcsik et al., 2021), amely megnöveli a magasabban jegyzett publikációk megjelenésének esélyét. Harmadrészt erre reagálva a PhD és az MTA doktori követelmények, illetve a tudományfinanszírozás különböző elemei (ÚNKP, Bolyai, OTKA, Lendület) is egyre magasabb szintű publikációs kritériumokkal rendelkeznek. Előzőek alapján hipotézisünk, hogy míg a természetföldrajzi bizottság szerzői már régebb óta publikálnak nemzetközi folyóiratokban, addig a társadalomföldrajzos kutatók körében a többszerzős, nemzetközi folyóiratokban történő publikálás még viszonylag újabb keletű tendencia. Ennek megfelelően jelen tanulmány célja a földrajztudományi publikációk mennyiségi és minőségi jellemzőinek bemutatása a rendszerváltástól (1990-től) napjainkig (2022-ig) az MTA Társadalom- és Természetföldrajzi Tudományos Bizottságaihoz tartozó kutatók publikációinak elemzésével. A két bizottság köztestületi tagjainak a Magyar Tudományos Művek Tárából elérhető közleményeinek kvantitatív elemzése segítségével vizsgáltuk a két tudományszak kutatóinak publikálási szokásait és annak időbeli változását.

MÓDSZEREK

A Társadalom- és a Természetföldrajzi Tudományos Bizottság köztestületi tagjainak tudományos közleményeit a Magyar Tudományos Művek Tárának (MTMT) regisztrált felhasználók által elérhető adatbázisából töltöttük le (társadalomföldrajzsból 175, míg természetföldrajzból 134 szerző közleményeit használtuk fel). Mivel Klinghammer István, Kocsis Károly és Kovács Zoltán mindkét bizottság tagja, ezért e szerzőket az elsődleges kutatási területük alapján soroltuk be az előbbi esetében a természetföldrajzosok, míg utóbbi kettő esetében a társadalomföldrajzosok csoportjába. Az adatgyűjtés időpontjában (2023. március 20.) 1990 és 2022 között a társadalomföldrajzos szerzők 19 136 darab, a természetföldrajzos szerzők pedig 17 665 darab közleménye került leválogatásra, a későbbiekben pedig elemzésre. A kutatás egyik korlátja ebből is fakad, hiszen míg hazai viszonylatban egyértelműen az MTMT számít a leginkább teljeskörű adatbázisnak a tudományos közlemények terén, feltöltöttsége így is hiányos, hiszen ezt nem egy központi egység, hanem a szerzők saját maguk töltik fel (kivételt képeznek ez alól a Web of Science-ben és a Scopus-ban indexált folyóiratokban megjelent tanulmányok, amelyeket az MTMT intézményi adminisztrátorai importálnak). Ez a probléma azonban véleményünk szerint nem teszi a kutatás eredményeit értelmezhetetlenné, mivel az MTMT karbantartása azoknál a kutatóknál, akik valamely felsőoktatási intézménynél vagy kutatóhálózatnál tevékenykednek, kötelező munkaköri feladat, és kifejezetten fontos különböző pályázatok beadásánál vagy munkahelyi előrehaladás esetében. Ennek következtében az elemzés hibahatára alacsonynak mondható, az adatok alkalmasak a fő trendek meghatározására.

A kutatás során vizsgáltuk a megjelent közlemények típusának százalékos megoszlását és annak változását, szerzőik számának, illetve a publikációk presztízsfaktorai százalékos eloszlásának változását is. Ez utóbbi némi magyarázatra szorul, hiszen míg a tudományos források elosztásánál ezek rendkívül fontosak (Háló et al., 2022), addig ezek pontos definiálása sok esetben elmarad. Az

MTMT adatbázisa az adott közlemény befoglaló művének (általában folyóiratcikk folyóiratának) a Scimago Journal Rank (SJR) nemzetközi folyóiratrangsorban lévő kvartilis (vagy decilis) besorolását és az MTA tudományos bizottságai által meghatározott folyóirat-minősítési kategóriatáblázatban lévő besorolását (a X. osztályban az „A” a lektorált, míg a „D” a nem lektorált folyóiratoknak felelnek meg) tekinti presztízsfaktoroknak. Habár ezek hangsúlyozottan nem feltétlenül mutatják az adott tanulmány minőségét, hiszen a magasán rangsorolt lapokban való megjelenési lehetőség nem mindig az adott kutatás színvonalától függ (Demeter, 2020), ráadásul ezek területi eloszlása is jelentős egyenlőtlenségekkel terhelt (Kovalcsik et al., 2021). Emiatt az egyes közleményekre érkezett hivatkozásokat is különböző statisztikai vizsgálatok alá vontuk, annak kiderítésére, hogy e tekintetben van-e különbség a társadalom- és természetföldrajzos szerzők által megjelentetett publikációk között.

EREDMÉNYEK

A földrajzos szerzők által megjelentetett közlemények típusainak változása 1990 és 2022 között

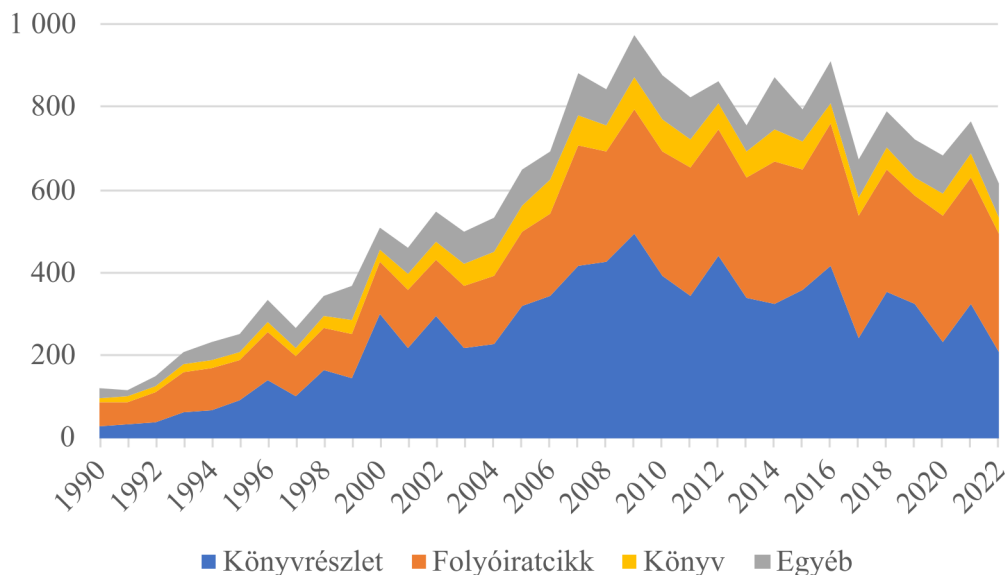
A Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottságban (TAF) lévő közttestületi tagok közleményeinek száma meredeken emelkedett a rendszerváltozás után, mely maximumát 2009-ben 977 darabbal érte el (1. ábra). Azóta azonban stagnálás, illetve folyamatos csökkenés jellemző részben a könyvrészletek számának apadása miatt, hiszen a folyóiratcikkek száma 2009 óta évi 300 körül alakul. Előbbi kategória számának változása a szerkesztett kötetek és a konferenciakiadványok számának csökkenésével magyarázható, hiszen ezekben jelent meg a legtöbb könyvrészlet. A folyóiratcikkek számának stagnálása (és ezáltal az arányuk növekedése) alátámasztja a kezdeti hipotézist, miszerint ebbe az irányba indultak el a hazai társadalomföldrajzosok.

Az előzővel szinte egészen eltérő képet kapunk akkor, ha az egy társadalomföldrajzos szerzőre jutó közlemények számának változását vizsgáljuk meg (2. ábra), hiszen ebben az esetben 1990 és 2010 között viszonylagos stagnálást követően csökken évi hat–nyolcra, évi négyre az egy szerzőre eső közlemények száma. A két ábrát összevetve a három vizsgált évtized különböző tulajdonságokkal rendelkezett: a '90-es években a bővülést nagyobb részt az egy főre jutó közlemények számának (termelékenységének) növekedése, kisebb részt pedig a közttestületi tagok számának gyarapodása eredményezte. A 2000-es években lévő közleményszám gyors növekedését a közttestületi tagok számának bővülése okozta, mivel évente átlagosan hét–nyolc kutató szerzett fokozatot társadalomföldrajzos témában, viszont a termelékenység stagnált. A 2010-es évek elején a közttestületbe való belépések száma drasztikusan lecsökkent (az évtized közepére már tartósan öt alatt volt, és a végére háromra csökkent), illetve a termelékenység is nyolcra négy közlemény alá süllyedt.

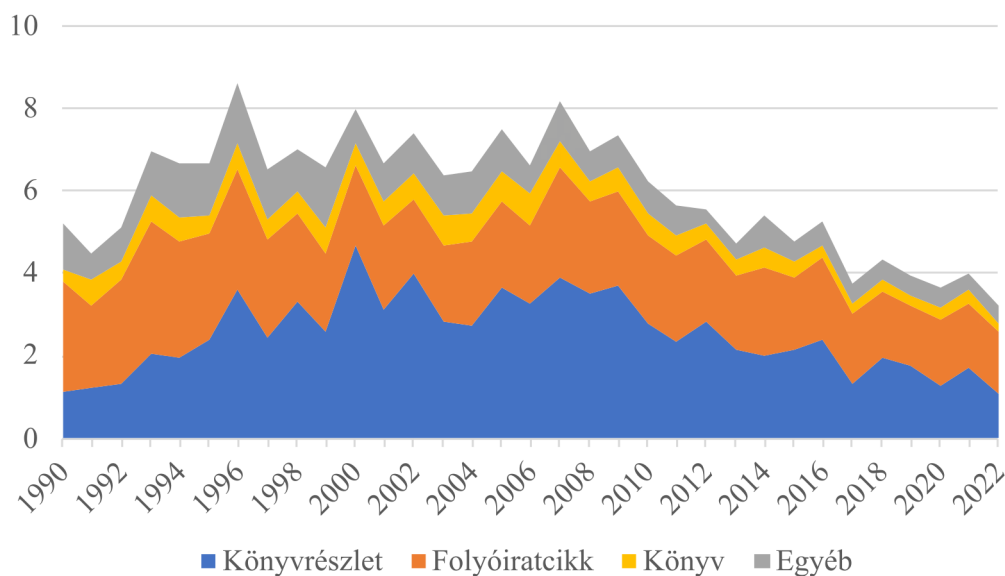
Hasonló, de kevésbé markáns változásokkal tarkított folyamatokat lehet megfigyelni a Természetföldrajzi Tudományos Bizottságban (TEF) lévő közttestületi tagok közleményeivel kapcsolatban (3. ábra).

1. ábra: A társadalomföldrajzos szerzők által írt közlemények típus- és időbeli eloszlásának változása 1990 és 2022 között

Figure 1. Changes in the type and temporal distribution of publications written by human geographers between 1990 and 2022

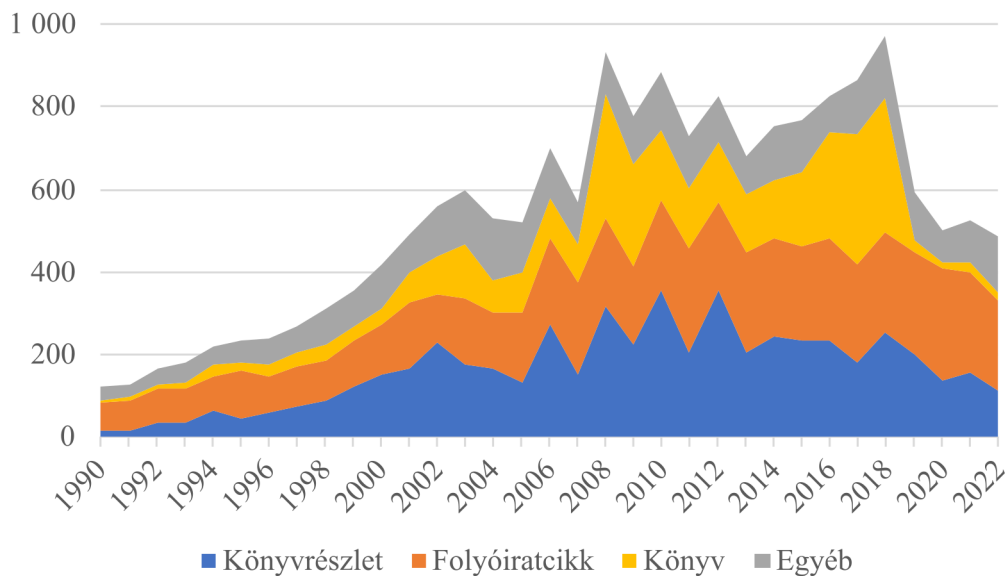
2. ábra: Egy társadalomföldrajzos szerzőre jutó megjelentetett közlemények száma
 Figure 2. The number of published papers per human geographer

Itt viszont jóval nagyobb arányban vannak jelen a könyvek 2003 és 2018 között; a periódus első időszakában (2007-ig) 100-as nagyságrendben jelentek meg évente ilyen kötetek, majd 2010 és 2015 között 150-re emelkedett ez a szám. Ebben a tekintetben pedig két csúcsidezőszak volt: 2008–2009 és 2016–2018, hiszen ekkor 300 könyv jelent meg évente valamilyen természetföldrajzos szerző tollából. A könyvrészletek számának hasonlóan felfutó, majd leszálló ágát figyelhetjük meg itt is, valamint a folyóiratcikkek esetében is egy viszonylagos stabilitás mutatkozik 200 és 250 cikk/év környékén.

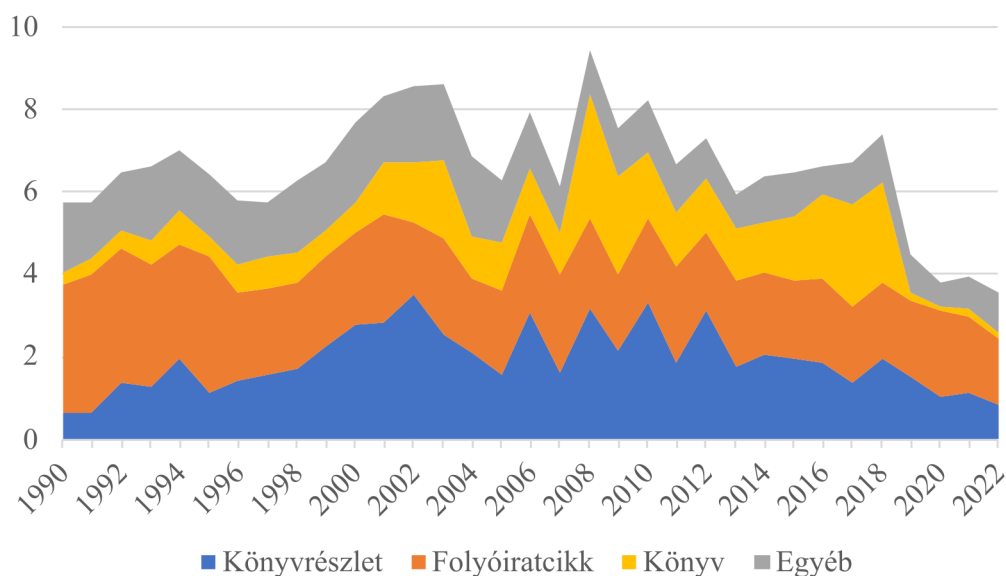
3. ábra: A természetföldrajzos szerzők által írt közlemények típus- és időbeli eloszlásának változása 1990 és 2022 között

Figure 3. Changes in the type and temporal distribution of publications written by physical geographers between 1990 and 2022

A termelékenység tekintetében a természetföldrajzos szerzők ugyanakkor sokkal kiegyensúlyozottab-
bak voltak, mint a társadalomföldrajzosok (4. ábra), mivel szinte a teljes időszak alatt hat-nyolc közötti
egy szerzőre eső közleményszám volt a jellemző, ami csupán a legutóbbi három évben csökkent négy
alá.

4. ábra: Egy természetföldrajzos szerzőre jutó megjelentetett közlemények száma
Figure 4. The number of published papers per physical geographer

Nyilvánvaló, hogy mind a társadalom-, mind a természetföldrajzi témájú publikációk számának változása egyrészt a két bizottság taglétszámváltozásával, másrészt a felsőoktatásban a rendszerváltozás óta végbement változásokkal függ össze. Magyarországon 1993-ig csak földrajztanár szakos képzés keretében lehetett felsőfokú földrajztudományi ismereteket szerezni. Ezt követően indult meg a geográfusképzés, mely évekig nagyon népszerű volt a felsőoktatásba jelentkezők körében. A növekvő hallgatói létszámok, a geográfusképzés bevezetése magával hozta a földrajzi tanszékek oktatói létszámának növekedését. A PhD-képzés 1994. évi megjelenése szintúgy kedvezett a földrajzi publikációk 1990–2010 közötti ugrásszerű növekedésének. A geográfus hallgatói létszámok (különösen a PhD-hallgatók számának) 2010-óta tartó drámai csökkenése, a földrajzi tanszékeken és kutatóintézetekben oktató- és kutatógárdának öregedő korszerkezete eredményeképp 2010 óta némileg csökkent mind a természet- mind a társadalomföldrajzi publikációk száma. Ez a csökkenés a fenti okok mellett a geográfusszerzők publikálási szokásainak változásával is magyarázható, hiszen manapság már általában kevesebb publikációt közölnek (de ahogy azt a későbbiekben is látni fogjuk) magasabb presztízssű nemzetközi folyóiratokban a szerzők, mint a korábbi években. Ezt támasztja alá mind a természet-, mind a társadalomföldrajzos kutatók esetében a szerkesztett kötetek (melyek meglétét a könyvrészlet kategória indikálja) számának 1990-2010 közötti gyors felfutása, majd a 2010-es évektől kezdve megjelenő csökkenése. Az évenként megjelent folyóiratcikkek száma mindkét csoport esetében 2007 óta stagnál a társadalomföldrajzosok esetén 300 cikk/év, a természetföldrajzosok esetén 230 cikk/év körüli értékekkel. Ez a különbség abból fakad, hogy a társadalomföldrajzos köztestületben többen vannak, ezért az évente egy főre jutó cikkek száma már kiegyenlítettebb (TAF: 1,43, TEF: 1,59).

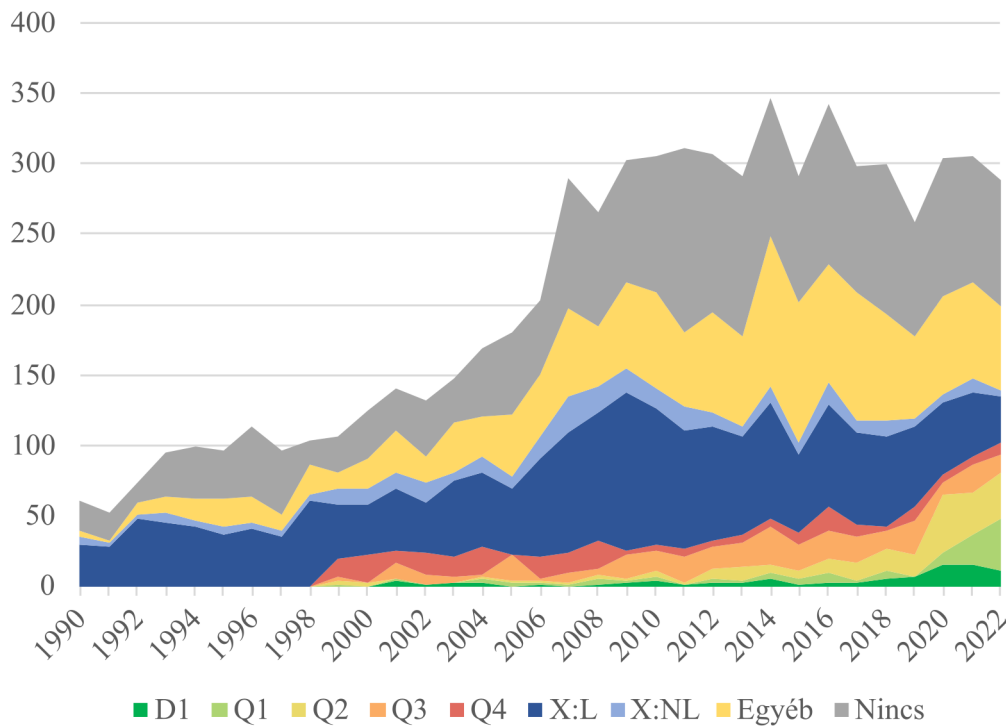
Ezzel szemben jelentős eltérés mutatkozik a társadalom- és természetföldrajzos tudóstársadalom publikálási szokásaiban a szerkesztett kötetek és a monográfiák tekintetében. Míg az előbbi a társadalomföldrajzos szerzők körében domináns volt, mivel 1998 és 2013 között a közlemények felét ezek a könyvrészletek adták; addig ez az arány a természetföldrajzosoknál nem ment 33% fölé.

A földrajzos szerzők által megjelentetett folyóiratcikkek presztízsfaktorának időbeli változása

A földrajz két ágához tartozó szerzők előzőekben bemutatott eltérő publikálási szokásai erős összefüggést mutatnak a folyóiratcikkek presztízisének (időbeli) változásával. A társadalomföldrajzos szerzők publikációi esetében a mennyiségi bővülés lényegében 2007-2009-re megállt, viszont ez a növekedés nem feltétlenül a szűkebb szakterületen belül volt megfigyelhető, hiszen ennek nagy része nem a Scopus által jegyzett vagy a X. osztály által elfogadott folyóiratokban jelent meg (5. ábra). Ennél a kategóriánál ugyanis kimagaslóan magas volt azon közlemények száma, amely valamilyen más osztály által magas presztízssűnek ítélt folyóiratokban jelentek meg. Ezek jellemzően a társadalomtudományi osztályok (I., II., IX.) bizottságai által besorolt periodikák. Emellett a társadalomföldrajzosok publikációi a Scopus által jegyzett folyóiratokban nagyon alacsony aránnyal jelentek meg, és azon

belül is alacsonyabb presztízsű (Q3, Q4) lapokban. Ez a tendencia mind mennyiségi, mind minőségi szempontból 2016-ban változott meg, amikor elkezdett bővülni mind a Scopusban jegyzett, mind a Q1–Q2-es folyóiratokban megjelent cikkek száma.

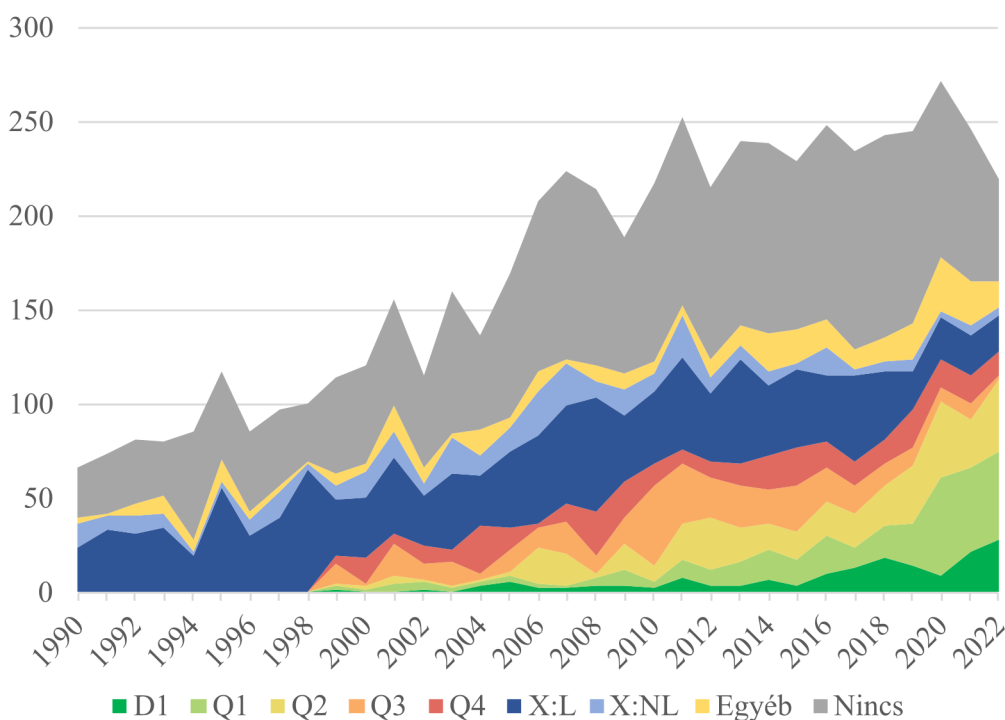
5. ábra: A társadalomföldrajzos szerzők által írt folyóiratcikkek presztízs faktora
 Figure 5. The prestige of journal articles written by human geographers

A természetföldrajzos kutatók publikációit is jellemezte a nemzetközi szintű, magas presztízsű közlemények számának bővülése. Már 2010-ben magas volt a Q1–Q2-es publikációk aránya, amely azóta is növekvő tendenciát mutat (6. ábra). A cikkek számának növekedése szintén 2010-ben érte el tetőpontját, tehát a természetföldrajzos szerzők által megjelentetett publikációk számának növekedése mellett ezek minősége is javult 2010-ig és azt követően is.

Mindemellett a természetföldrajzos szerzők a társadalomföldrajzosokhoz képest jóval kevesebb olyan folyóiratban publikáltak, melyek kizárólag más MTA-osztályok által rangsoroltak. A nemzetközi orientáció erősödésének, valamint a magas presztízs faktorú kiadványok irányába fordulás következtében a nem Scopusos, de a X. osztály által elismert lapokban az utóbbi időben jelentősen lecsökkent a természetföldrajzi szerzők által publikált cikkek száma. Mivel ezek a folyóiratok nagyrészt magyar nyelven jelennek meg, így fennáll a veszélye a hazai tudományos diskurzus kiüresedésének, illetve annak, hogy a geográfia eredményeinek hazai bemutatása nem valósul meg a kívánt mértékben. Ez tudománypolitikai szempontból nem kívánatos jelenség lenne. A magyar nyelvű publikációk arányának csökkenése egyébként nem ilyen méretekben, de a társadalomföldrajzos szerzőknél is megfigyelhető.

6. ábra: A természetföldrajzos szerzők által írt folyóiratcikkek presztízsfaktora
 Figure 6. The prestige of journal articles written by physical geographers

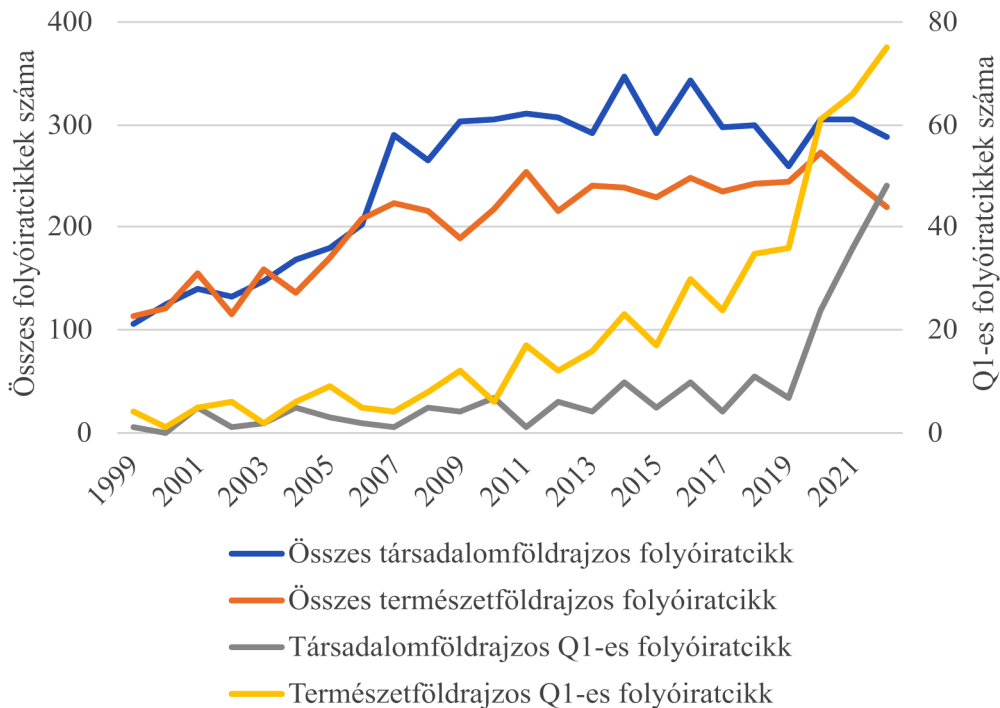

Eredményeink alapján elmondható, hogy a természetföldrajz „korábban ébredt” és hamarabb lépett ki a nemzetközi porondra, addig a társadalomföldrajzos szerzők cikkeinek egy jelentős része nem a X. osztály által jegyzett lapokban jelent meg, hanem egyéb társadalomtudományi folyóiratokban. A nemzetközi, magas presztízssű folyóiratokban történő publikálás növekvő aránya mindkét tudományterület szerzői esetében megfigyelhető tendencia (6–7. ábra). A legrangosabb, Q1-es besorolású folyóiratokban megjelent publikációk száma mindkét tudományos bizottsághoz tartozó szerzők esetében növekvő tendenciát mutat (7. ábra).

Az összes folyóiratcikkek száma mindkét bizottság szerzői esetében kb. 2006-ig folyamatosan növekedett, ezt követően azonban stagnált, illetve kismértékben csökkent. Ez a tendencia nyilvánvalóan arra utal, hogy a 2000-es évek elejétől kezdve mind a társadalom-, mind a természetföldrajzos identitású geográfus szerzők publikálási stratégiát váltottak, és a mennyiségi alapú („any publicity is a good publicity”) szemlélet helyét egyre inkább a folyóiratok presztízst szem előtt tartó publikálási stratégia váltotta fel. Ez a paradigmaváltás (a nagy nemzetközi hírnévnek örvendő Q1-es besorolású publikációk ugrásszerű növekedése) azonban a társadalomföldrajzos szerzőknél néhány évvel később ment végbe, főként 2018-tól kezdődően megfigyelhető folyamat – ennek oka vélhetően a pályázatokhoz kapcsolódó elvárások változása.

7. ábra: A társadalom- és természetföldrajzos szerzők Q1-es folyóiratokban publikált munkáinak száma és az összes publikációik számának változása 1999 és 2022 között

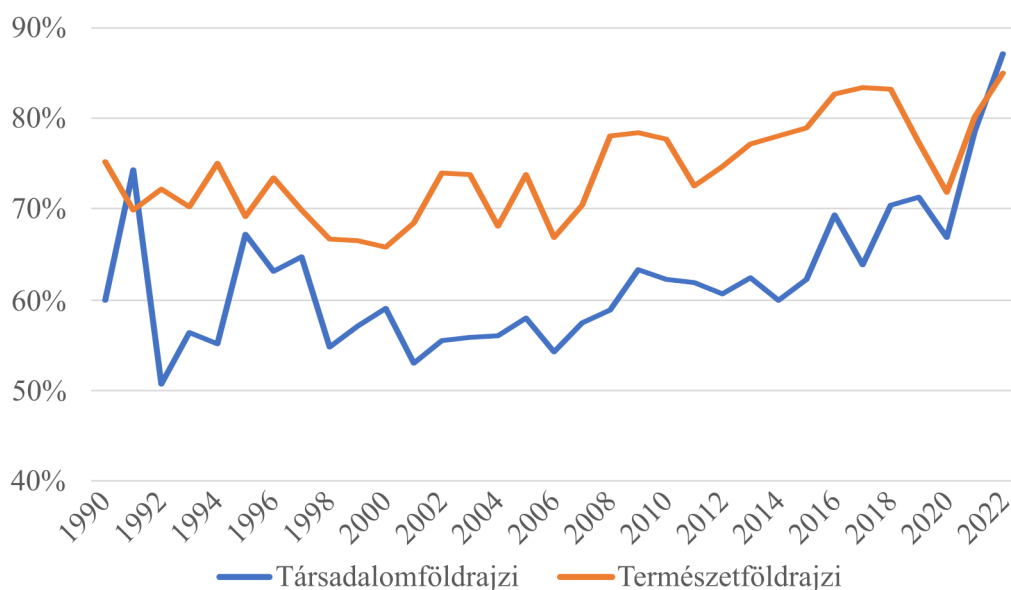
Figure 7. Changes in the number of articles published in Q1 journals and the total number of publications written by human and physical geographers between 1999 and 2022

A földrajzos szerzők által megjelentetett közleményekre érkező hivatkozások

A megjelent közleményeket azonban nemcsak a befoglaló mű presztízsével lehet jellemezni, hanem az adott műre érkező hivatkozások száma alapján is, mely megmutathatja a publikáció hatásának mértékét az adott tudományterületre. A hivatkozásokat kétféleképpen lehet értelmezni az MTMT-adatbázis alapján. Egyrészt a független hivatkozás lefedi az adott közleményre érkezett összes (presztízstől független) citációt, másrészt pedig a Scopus-hivatkozás az SJR által rangsorolt folyóiratokból érkező (feltételezhetően nemzetközi) idézéseket jelenti. A független hivatkozások tekintetében markáns különbség alakul ki a két bizottság szerzőinek közleményei között, hiszen a társadalomföldrajzos publikációk esetében a vizsgált időszakban szinte mindig kisebb volt azok aránya, melyek egyetlen hivatkozást sem kaptak (8. ábra). A hasonlóság azonban az, hogy abban a periódusban, amikor a közlemények száma jelentősen bővült, akkor mindkét esetben nőtt a nem hivatkozottak aránya. Ez a 2020-ban megjelentek esetében törik meg, viszont 2021 és 2022-ben ismét visszaugrik egy jóval magasabb szintre. Ez azonban egyértelműen annak köszönhető, hogy az elmúlt 2–3 évben megjelent közleményeknek még nem volt esélyük hivatkozásokat gyűjteni, mivel egy-egy magasabb presztízsű lap esetében ennyi időbe kerül a bírálati folyamat a beküldéstől a megjelenésig. Ezért a további hivatkozásokkal kapcsolatos elemzésünk csak az 1990 és 2020 között megjelent közleményekre vonatkozik.

8. ábra: Független hivatkozással nem rendelkező közlemények aránya bizottságonként
 Figure 8. Proportion of publications without independent citations per Committee

Az időbeli trendeknek megfelelően, míg a társadalomföldrajzos publikációk kevesebb, mint kétharmada nem kapott egyetlen független hivatkozást sem, addig ez a természetföldrajzos közlemények háromnegyedére igaz (1. táblázat), így értelemszerűen a hivatkozásaik száma is jelentősen elmarad (TAF: 49 779, TEF: 31 016). A Scopus-hivatkozásokat kapó művek arányának tekintetében azonban már hasonló a helyzet a két bizottság között, mivel a közlemények 11–13 százalékának van nemzetközi idézettsége. Ugyanakkor több természetföldrajzos publikáció rendelkezik magasabb idézettséggel, részben a korábban elkezdődő nemzetközi jelenlétnek is köszönhetően.

1. táblázat: A földrajzos szerzők közleményeinek hivatkozéloszlása
 Table 1. Citation distribution of geographers' publications

Hivatkozások száma	Társadalomföldrajz		Természetföldrajz	
	Független hivatkozás	Scopus-hivatkozás	Független hivatkozás	Scopus-hivatkozás
0	10 896 (61,35%)	15 738 (88,62%)	12 522 (75,17%)	14 431 (86,63%)
1–9	5 593 (31,49%)	1 832 (10,32%)	3 352 (20,12%)	1 788 (10,73%)
10–19	727 (4,09%)	125 (0,70%)	452 (2,71%)	229 (1,37%)
20–29	280 (1,58%)	27 (0,15%)	136 (0,82%)	85 (0,51%)
30+	263 (1,48%)	37 (0,21%)	196 (1,18%)	125 (0,75%)

Míg a hivatkozással rendelkező közlemények aránya a társadalomföldrajzos közleményeknél nagyobb, addig az idézéssel rendelkező publikációk átlaghivatkozása mindkét bizottság esetében 7,2 körül mozog (2. táblázat). A presztízsfaktorok szerinti felbontás alapján pedig egyértelműen látszódik, hogy a természetföldrajz esetén a magasabban rangsorolt folyóiratokban megjelenő művek vonzzák a több idézést, és ezek esetében kisebb annak a valószínűsége, hogy egyáltalán ne érkezzen egy közleményre hivatkozás. Más a helyzet azonban a társadalomföldrajzos szerzők közleményei esetében, ahol az átlaghivatkozás tekintetében a D1–Q1 és a Q2–Q3–Q4 kategóriák között van éles törés (előbbi 35, utóbbi 12 körüli hivatkozásszámmal rendelkezik). E két kategóriát az különböztette meg egymástól, hogy mekkora az esély arra, hogy az adott műre érkezett-e hivatkozás. Ez azt jelenti, hogy míg azon Q2–Q3–Q4-es közlemények, amelyek kaptak hivatkozást, azok átlagban mind 12-öt kaptak, addig a Q2-es kategóriából csak minden hetedik, a Q4-esből minden második publikáció idézés nélkül maradt. Ezek mellett megállapítható, hogy annak ellenére, hogy átlagban hasonló számú hivatkozással rendelkeztek a két bizottság szerzőinek közleményei, addig az egyes presztízskategóriákon belül nagyrészt a társadalomföldrajzos publikációk kaptak átlagban több hivatkozást (kivételt képez ez alól a Q2-es kategória), viszont a magasabb presztízssű természetföldrajzos művek közül kevesebb áll hivatkozás nélkül.

2. táblázat: A független hivatkozások presztízsfaktorok szerinti megoszlása
 Table 2. Distribution of independent citations according to the prestige

Presztízsz	Társadalomföldrajz		Természetföldrajz	
	Nincs hivatkozás	Átlag*	Nincs hivatkozás	Átlag*
D1	6%	35,7	2%	32,3
Q1	16%	34,5	4%	23,4
Q2	14%	12,3	20%	14,9
Q3	29%	11,1	33%	9,3
Q4	47%	12,4	54%	5,5
Lektorált	38%	8,7	46%	6,4
Nem lektorált	59%	4,3	56%	4,2
Egyéb	56%	4,7	67%	3,8
Nincs	67%	6,0	83%	4,4
Összesen	61%	7,1	75%	7,3

*A legalább egy hivatkozással rendelkező közlemények átlaga

A nemzetközi hivatkozások tekintetében a természetföldrajzos közlemények átlagosan hárommal többet kaptak, mint a társadalomföldrajzosok, viszont ez az előny egyértelműen csak a D1-es, a Q2-es és a Q3-as publikációknál jelentkezett, míg a többi presztízskategóriában a társadalomföldrajzos művekre érkező Scopus-idézők száma magasabb volt (3. táblázat). A Scopus hivatkozásoknál is megfigyelhető volt az a jelenség, hogy a magasban rangsorolt lapokban megjelent természetföldrajzos publikációk közt jelentősen kevesebb nem rendelkezett egyetlen hivatkozással sem, hiszen míg ez náluk minden huszadik, addig a társadalomföldrajzosok között minden ötödik-hetedik közleményre

volt igaz. Az alacsonyabban rangsoroltak között azonban ez a különbség már eltűnt, és nagyon hasonló arányban voltak a hivatkozás nélküli közlemények. Hasonló mutatók voltak megfigyelhetők a Q4-es és a X. osztály lektorált (de nem Scopus-os) folyóirataiban megjelenő publikációk hivatkozási statisztikái között. Ezért a tudományometriai mutatókat összeállítóknak ezt mindenképp érdemes lenne figyelembe venni, hiszen nem feltétlenül van különbség egy, az osztály által elismert folyóiratban megjelenő, valamint egy Q4-es tanulmány nemzetközi láthatósága és hivatkozása között, míg a hazai jelentősége az előbbi kategóriának még jelentősebb is lehet.

3. táblázat: A Scopus-hivatkozások presztízsfaktorok szerinti megoszlása
 Table 3. Distribution of Scopus citations according to the prestige

Presztízszint	Társadalomföldrajz		Természetföldrajz	
	Nincs hivatkozás	Átlag*	Nincs hivatkozás	Átlag*
D1	13%	22,9	2%	28,2
Q1	24%	24,4	4%	20,4
Q2	26%	7,5	27%	12,1
Q3	42%	6,1	39%	7,0
Q4	65%	5,1	65%	3,8
Lektorált	75%	3,0	70%	4,6
Nem lektorált	90%	2,0	82%	3,0
Egyéb	89%	2,3	88%	1,9
Nincs	93%	2,7	93%	3,1
Összesen	89%	4,3	87%	7,5

*A legalább egy hivatkozással rendelkező közlemények átlaga

KÖVETKEZTETÉSEK

Eredményeink alapján kijelenthető, hogy a társadalom- és természetföldrajzos szerzők publikálási jellemzői eltérőek voltak a vizsgált három évtizedben. Előbbire sokkal inkább voltak jellemzőek a társadalomtudományokban megszokott publikálási szokások: szerkesztett kötetek magasabb aránya, illetve alacsonyabb, de erősödő nemzetközi jelenlét, hivatkozásszám. Mindazonáltal nem volt jellemző rá a monográfiák megjelentetése, amely viszont már a természetföldrajznak volt a sajátja egészen a 2018-as évig. Időben eltolódva bár, de mindkét területre jellemző a nemzetközi színtér felé fordulás. Így az adatok alapján kiinduló hipotézisünk igazoltnak tekinthető: a természetföldrajzosok régebb óta publikálnak nemzetközi folyóiratokban, míg a társadalomföldrajzosok körében a többszerzős, nemzetközi folyóiratokban történő publikálás még viszonylag újabb keletű tendencia. Az adatok alapján a társadalomföldrajz erősebben kapcsolódik a társtudományokhoz, ami a más tudományos osztályokhoz tartozó folyóiratokban megjelenő publikációk viszonylag magas arányában jelent meg. Ez a hivatkozások számának és forrásainak alakulása alapján hozzájárul a kutatási eredmények hazai

láthatóságának erősítéséhez – még akkor is, ha a befogadó folyóiratok nem, vagy csak alacsonyan rangsoroltak a nemzetközi indexáló adatbázisokban.

A változások mögött részben a tudományok nemzetközibbé válása, valamint az ezzel összefüggésben erősödő versenyhelyzet áll, részben pedig demográfiai okok is, aminek háttérében leginkább a képzés szélesedése áll. A tudományfinanszírozásban ugyanis egyre inkább előtérbe került a különböző nemzetközi folyóiratrangsorok figyelembevétele, amely egyrészt a szerzőket arra kényszeríti, hogy közleményeiket minél magasabb presztízsű lapokban jelentessék meg, másrészt pedig a hazai folyóiratszerkesztőket abba az irányba tolja, hogy a periodikáikat minél több ilyen rangsorban jegyezzék, minél magasabb helyen (Lovász, 2023). A közlemények számának 2000-es évekbeli bővülése, majd az azt követő stagnálás pedig egyértelműen a földrajzos műhelyek hallgatói létszámával és annak változásával van összefüggésben. A pályázati és egyéb tudományfinanszírozási elvárások miatt a jövőben várhatóan tovább növekszik a magas presztízsű publikációk száma mindkét területen.

Mint minden kutatásnak, jelen tanulmánynak is vannak bizonyos korlátai. Egyrészt az elemzés az MTMT-ben rögzített adatokon alapul, így a számok alakulása mögötti indokokra csupán következtetni lehet. Másrészt az adatbázis szükségszerűen nem teljes, ami némi hibalehetőséget jelent a vizsgálatunkban. Az elemzés elválasztja a természet- és társadalomföldrajzi kutatásokat, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy nem egy tanulmány mindkét területhez kapcsolható, azaz a két tudományág közötti határ nem éles. Ugyanakkor e korlátok ellenére is kirajzolódnak a fő tendenciák. A jövőbeli kutatásoknak érdemes ezen trendek okainak feltárására, mélyebb megértésére, valamint nemzetközi kontextusban való értelmezésére fókuszálniuk.

IRODALOMJEGYZÉK

- Barta, Gy. (1989). A földrajz válsága nemcsak magyar jelenség. *Tér és Társadalom*, 3(2), 80–82. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.2983>
- Beluszky, P. (1989). Magánjelentés a (társadalom)földrajzról. *Tér és Társadalom*, 3(1), 49–65. <http://doi.org/10.17649/TET.3.1.113>
- Csatári, B. (2006). Ajánlások a geográfus hivatás műveléséhez. *Geográfus hírlevél*, 3, 8. https://geography.hu/hirlevel/geografus-hirlevel-03_20060915.pdf#page=8
- Csomós, Gy. (2019a). A társadalomföldrajz tudományrendszertani besorolásának hazai és nemzetközi gyakorlata. *Földrajzi Közlemények*, 143(1), 1–11. <https://doi.org/10.32643/fk.143.1.1>
- Csomós, Gy. (2019b): Az MTA Földtudományok Osztályába tartozó tudományos Bizottságok publikációs karakterisztikájának összehasonlító elemzése. *Földrajzi Közlemények*, 143(3), 263–282. <https://doi.org/10.32643/fk.143.3.6>
- Demeter, M. (2020). A 30 éves Replika rövid bemutatása kritikai tudománymetriai módszerekkel. *Replika*, 30(115–116), 55–65. <https://doi.org/10.32564/115-116.3>

- Dusek, T. (2007). A társadalomföldrajz és a regionális tudomány különbségeiről. *Tér és Társadalom*, 21(2), 137–140. <https://doi.org/10.17649/TET.21.2.1893>
- Erdősi, F. (1989). A földrajz tekintélyhiányának néhány okáról. *Tér és Társadalom*, 3(2), 82–86. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.2984>
- Gera, A. (2023). Egy regionalista – földrajzos gyökerekkel. Beszélgetés Nemes-Nagy Józseffel [Interjú]. *Modern Geográfia*, 18(2), 97–108. <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.02.06>
- Háló, G., Rajkó, A., & Demeter, M. (2022). Félperiféria a tudástermelésben: Globális hátrányok és kitorési lehetőségek Közép-Kelet európai és hazai szemszögből. *Educatio*, 31(2), 236–248. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.2.5>
- Jankó, F., Móricz, N., & Pappné Vancsó, J. (2010). Klímaváltozás: Tudományos viták és a társadalomföldrajz feladatai (1. rész). *Földrajzi Közlemények*, 134(4), 405–418. https://www.foldrajzitorsasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2010_134_evf_4_szam.pdf#page=33
- Jankó, F., Móricz, N., & Pappné Vancsó, J. (2011). Klímaváltozás: Diskurzusok a katasztrófától a kételkedésig (2. rész). *Földrajzi Közlemények*, 135(1), 3–16. https://www.foldrajzitorsasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2011_135_evf_1_pp_003.pdf
- Kerényi, A. (2006). *Általános környezetvédelem – Globális gondok, lehetséges megoldások*. Mozaik.
- Kovalcsik, T., Vida, Gy., & Boros, L. (2021). A társadalomföldrajzi folyóiratok rangsorának alakulása a Scimago adatbázisa alapján. *Modern Geográfia*, 16(4), 49–68. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.04.03>
- Lovász, D. (2023). Egyetemi folyóirat-szerkesztőségek a nemzetközi láthatóság növelésének útján (Egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai). *Modern Geográfia*, 18(1), 97–108. <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.01.06>
- Márton, B., Paksi, J., & Márkus, B. (szerk.). (1994). *Térinformatikai alapismeretek: (NCGIA Core Curriculum, II. köt.)*. EFE FFFK Térinformatikai Tanszék.
- Mészáros, R. (1989). Mérföldkő vagy temetés? *Tér és Társadalom*, 3(2), 75–77. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.128>
- Mészáros, R. (2006). A társadalomföldrajz és a regionális tudomány Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 167(1), 23–30. <http://www.matud.iif.hu/2006-01.pdf#page=23>
- Mészáros, R. (2013). A társadalomföldrajz jövőjének megközelítései. *Magyar Tudomány*, 174(7), 866–873.
- Mezősi, G. (szerk.). (1994). *A térinformatika alkalmazásai: (NCGIA Core Curriculum, III. kötet)*. EFE FFFK Térinformatikai Tanszék.
- Pécsi, M. (szerk.). (1967–1988). *Magyarország tájfeldrajza 1–6*. Akadémia Kiadó.
- Pomázi, I. (1989). Miért beteg a magyar társadalomföldrajz? *Tér és Társadalom*, 3(2), 86–91. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.2985>

- Probáld, F. (1989). Extra Hungariam non est vita? *Tér és Társadalom*, 3(2), 77–80. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.2982>
- Probáld, F. (2007). Társadalomföldrajz és regionális tudomány. *Tér és Társadalom*, 21(1), 21–33. <https://doi.org/10.17649/TET.21.1.1091>
- Szabó, J., Lóki, J., Tóth, Cs., & Szabó, G. (2007). Természeti veszélyek Magyarországon. *Földrajzi Értesítő*, 56(1–2), 15–37.
- Szalai, Á. (2022). „Hallatni kell mindenütt a hangunkat!” Beszélgetés Mészáros Rezsővel [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(4), 1–8. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.04.01>
- Szebényi, A., & Szabó, A. (2008). Interjú dr. Kőszegfalvi György Professzor Úrral. *Modern Geográfia*, 3(2), 210–223.
- Teleki, P. (1996). *A földrajzi gondolat története*. Kossuth Könyvkiadó.
- Timár, J. (2001). A modern társadalomföldrajz szemlélete és módszerei. In Nemes Nagy J. (szerk.), *Geográfia az ezredfordulón* (pp. 49–60). Regionális Tudományi Tanulmányok 6. ELTE Földrajz Tanszékcsoport.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licence-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

